

SZÍNHÁZTUDOMÁNYI KISKÖNYVTÁR

Színházi politika # politikai színház

Szerkesztette:

Antal Klaudia
Pandur Petra
P. Müller Péter

KRONOSZ KIADÓ

Színházi politika # politikai színház

Jelen elektronikus kiadvány a Kronosz Kiadó gondozásában
2018-ban megjelent nyomtatott kötet változatlan kiadása

pdf ISBN 978-615-6048-05-9

Színházi politika # politikai színház

Szerkesztette:

Antal Klaudia
Pandur Petra
P. Müller Péter

Kronosz Kiadó
Pécs, 2018

SziTU – SZÍNHÁZTUDOMÁNYI KISKÖNYVTÁR

A Kronosz Kiadó
és a PTE BTK Színházi Programjának
közös sorozata

Sorozatszerkesztő:

P. MÜLLER PÉTER

A borítón látható fotót Müller Bálint készítette.

Jelen elektronikus kiadvány a Kronosz Kiadó gondozásában
2018-ban megjelent nyomtatott kötet változatlan kiadása

pdf ISBN 978-615-6048-05-9

© Szerzők

© Szerkesztők

© Kronosz Kiadó

Tartalom

Színház és politika találkozása a boncasztalon (ANTAL KLAUDIA – PANDUR PETRA – P. MÜLLER PÉTER)	9
--	---

SZÍNHÁZAK ÉS ALKOTÓK A POLITIKÁN INNEN ÉS TÚL

KRICSFALUSI BEATRIX

Színház mindenén túl. Politikus színház a posztpolitika korában	15
--	----

DERES KORNÉLIA

Ökopolitika, színház, performansz	30
---	----

ANTAL ATTILA

Személyes trauma a színpadon. A társadalmi tabuk feloldása	43
---	----

PANDUR PETRA

Az emlékezés drámái. Műltfeldolgozás a Mohácsi testvérek előadásáiban	56
--	----

PIKLI NATÁLIA

A politikus színház és a történelmi pillanat: állandóság és romlékonyság (Caryl Churchill)	78
---	----

KURDI MÁRIA

A dublini Gate Színház műsorpolitikája. Törekvések, irányok és fordulópontok történeti áttekintésben	92
---	----

P. MÜLLER PÉTER

A lázadók színháza – 1968	107
---------------------------------	-----

MIKOLA GYÖNGYI

A boldogság színháza (Jevreinov és Nabokov teatralitás-koncepcióinak politikai aspektusai)	126
---	-----

MAGYAR ELNYOMÓ REZSIMEK SZÍNHÁZPOLITIKÁJA

HELTAI GYÖNGYI

- A politikai beavatkozás szintjei. Párhuzamos akcióformák, törekvések a Színházművészeti és Filmművészeti Kamara (1939–1944) és a pártállami színházi irányítás (1950–1953) eszköztárában 141

KISANTAL TAMÁS

- ...egy alantas komédia széllelbélelt Harlequinje.
Az 1945–1946-os népbírószági tárgyalások teatralitása 159

JÁKFALVI MAGDOLNA

- A realizmus mint politikai direktíva 176

IMRE ZOLTÁN

- Színház és ideológia találkozásai. A Nemzeti Színház *A velencei kalmár* bemutatói 1940-ben és 1986-ban 190

A SZÍNHÁZI NEVELÉS POLITIKUSSÁGA

PATONAY ANITA

- Kérdez, és nem állít. Mezei Éva gyerekszínháza 1978–1979-ben 209

KISS GABRIELLA

- A megfeleléskényszer apolitikussága. Gondolatok egy színházpedagógiai programról, avagy hogyan nézhet ki egy elefánt? 221

TAKÁCS GÁBOR

- A magyarországi komplex színházi nevelési előadások politikussága (és az angol előkép) 233

ANTAL KLAUDIA

- Politika – Iskola – Színház 246

KATONA JÓZSEF DRÁMÁI ÉS A POLITIKA

NAGY IMRE

A parrhesia beszédalakzata a *Bánk bán*ban 261

DEMETER JÚLIA

Cenzúra és öncenzúra a magyar színjátszás
hajnalán (Katona József engedélyezett
vagy tiltott drámái?) 272

CZIBULA KATALIN

Politikai orientáció(k) Katona József
drámafordítói gyakorlatában 288

A kötet szerzői 303

Színház és politika találkozása a boncasztalon

Kornis Mihály a *Miért nem akarok csárdáskirály lenni* című írásában elmeséli azt a gyerekkori emlékét, hogy amikor 1957-ben az Operettszínház a *Csárdáskirálynő* felújításával nyitotta meg a kapuit, ő is jelen volt ezen a bemutatón. Előtte, mivel a már meghirdetett előadás többször is elmaradt, az operettrajongó fővárosi dolgozók egyre nagyobb elégedetlenségüknek adtak hangot. „Utolsó alkalommal a tömegharag már-már az egeket nyaldosta, többen el akarták égetni a jegyeiket”, majd a feldühödött emberek elindultak a pártközpontba, ami helyett végül a *Népszabadság* székházába hatolt be a tizedére apadt tiltakozó csoport. Ott a delegációt egy újságíró fogadta, és jegyezte le az író apja által megfogalmazott követeléseket, „aki a »nézők frontjának« képviselőként egy-két keresetlennek szánt, agyonkeresett szót bizonyos »árisztokratikus állúróket kergető«, sem a múlt, sem a jelen tragédiáiból nem tanul »népszó-rakoztató« művészekről, akik »hülyének nézik ezt a bérből élő, sokatszenvedett népet, bizonyára megérti az elvtárs!«”.

Ennek az epizódnak a felidézését Kornis azzal zárja, hogy a családjuk remek helyre szóló jegyeket kapott, „és az első sorok egyikében izzadt boldogan a hatalmas sikerű premieren [...] Azóta se láttam hitelesebb színházat Magyarországon”.¹

Az 1956-os forradalom leverését és a megtorlások kezdetét ilyen hamar követő operett premier, a felfokozott indulat, a műfajnak, a színészeknek, a közönségnek, a sajtónak, a hatalmi-po-

¹ KORNIS Mihály, *A félelem dicsérete*, Budapest, Szépirodalmi, 1989, 168–170.

litikai környezetnek ez a sajátos összjátéka felvillant valamit abból a rendkívül összetett és sokrétegű viszonyból, amely színház és politika # politika és színház kapcsolatát jellemzi. Ha ezt az 1957 elején megtörtént epizódot tágabb kontextusba helyezzük, és a műfaj pár évvel korábbi magyarországi helyzetét is tekintetbe vesszük, akkor feltárul – többek között – az az előzmény is, hogy épp egy évvel korábban a Fővárosi Operettszínház a Szovjetunióban vendégszerepelt, ahol „nem a programon szereplő szovjet (*Havasi kürt*) vagy kortárs magyar operettet (*Boci-boci tarka*), hanem az »átigazított« *Csárdáskirálynőt* játszotta legtöbbször és legnagyobb sikerrel Moszkvában és Leningrádban. A szocialista országok közti kulturális kapcsolati rituálé szerint ugyanis elsősorban a szocialista realizmusban szerzett jártasságot illet demonstrálni.”² Mindezt a Rákosi-korszak kultúrharcának idejében és jegyében.

Ha az általánosítás, a sztereotípiák elfogadása és alkalmazása helyett a jelenségeket árnyaltan, összetettségükben és összefüggésekbe ágyazottan kívánjuk megközelíteni, feltárni és elemezni, akkor a felszínről, a felületről a mélyebb rétegekbe kell hatolnunk. Erre az alaposabb, elmélyültebb, árnyaltabb megközelítésre vállalkoznak a jelen kötet tanulmányai, amikor színház és politika viszonyának történelmi korokon és társadalmi berendezkedéseken átívelő, társadalmi intézményekben, célokban megtestesülő paradox, ambivalens kapcsolatának egyes példáit, eseteit mutatják be és elemzik.

Színház és politika kapcsolatának közös mozzanatai között a nyilvánosság, a teatralitás, a performativitás játsszák a legfontosabb szerepet. Kötetünk azonban nem a „Színház és politika” címet viseli. Nem csupán azért, mert ezen a címen 2007-ben jelent meg kötet a színházi intézet gondozásában,³ a szocializmus

² HELTAI Gyöngyi, *Operett-diplomácia. A Csárdáskirálynő a Szovjetunióban 1955-1956 fordulóján*, Aetas – Történettudományi folyóirat, 19. évf. (2004), 3–4. sz., 87–118. Itt: 89.

³ *Színház és politika. Színháztörténeti tanulmányok, 1949–1989*, szerk. GAJDÓ Tamás, Budapest, Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, 2007.

négy évtizedét fókuszba helyezve, hanem azért sem, mert térben, időben és szemléletben is eltérő megközelítésmódot képviselnek és speciálisabb vonatkozásokat állítanak előtérbe a jelen könyv írásai.

A színházi politika, a politikai színház területe és a színház politikussága egyaránt fontos témái a kötetnek. Mindezek körüljárásához pedig természetesen hozzátartozik a politikai, ideológiai aspektussal rendelkező és ilyen tartalmakat közvetítő/megkérdőjelező/kritizáló performatív eseményeknek, színházi előadásoknak a befogadói/résztevői pozíciókra, magatartásmódokra gyakorolt hatásának vizsgálata, amelyre a kötet egyes írásai is figyelmet fordítanak. A színházi politika egyfelől az intézmény, illetve az alkotó pozícióját, vízióját, értékrendjét és gyakorlatát jelöli, másfelől a hatalmi berendezkedésnek a színházzal szembeni magatartását. A politikai színház a jelenkor társadalmi-politikai mozzanataira reflektáló, a politikát tematizáló produkciókra utal. A színház politikussága pedig ezzel összefüggésben az uralkodó jelhasználatától eltérő, azt felforgató – azaz a művészeti ág önnön működését kihívás elé állító – praxisban ragadható meg.

Az ebbe az összetett jelenségeggyüttesbe beletartozó kérdések közül a kötet írásainak egy része a 20. század magyar önkényuralmi rendszereinek színházpolitikáját vizsgálja, amibe beletartozik a politikai beavatkozás szintjeinek tárgyalása a második világháború és a Rákosi-korszak időszakában, a népbíró-sági tárgyalások teatralitását bemutató elemzés, a tudományok szovjetizálásának a színházi realizmust politikai direktívaként elrendelő gyakorlat, illetve *A velencei kalmár* 1940-től 1986-ig tartó magyarországi betiltásának példája.

Külön fejezetet jelent a színházi politika # politikai színház kapcsolatában a színházi előadásnak, színházi eszközöknek és módszereknek a nevelés szolgálatába történő állítása. Az a szempont, hogy milyen célokra irányul a színházi nevelés, az mélyen beágyazott az adott kultúra demokráciafelfogásába, művészetszemléletébe. Ezt a területet is vizsgálja a kötet tanul-

mányainak egy része, kitérve a jelenlegi magyarországi színházi nevelési gyakorlat, osztályterem-színházi példaira és ezek nemzetközi és hazai előzményeire.

Egy-egy szűkebben értett kor, alkotói pálya(szakasz) is sok tanulsággal szolgálhat színház és politika összjátékának vizsgálatában. Egy ilyen megközelítést példáz a Katona József drámaírói gyakorlatát, művei színpadi sorsának a cenzúra által történt alakulását, valamint drámafördítói választásainak politikai előfeltevéseit tárgyzó fejezet.

A kötet első, legnagyobb egysége tág horizontot rajzol fel a politikai színház # színházi politika témakörében, zömmel világszínházi, világtörténelmi esetek vizsgálatával, de kitér néhány magyar vonatkozású alkotó/alkotás példájára is. Jevreinov és Nabokov teatralitásfelfogása, a Mohácsi fivérek műltfeldolgozó előadásai, Caryl Churchill és a dublini Gate színház példája, a párizsi diáklázadás politikai színháza, ökopolitika és társadalmi tabufeloldás, valamint a posztpolitika korának politikai színháza kerül elő ebben a fejezetben, minden esetben példázva a kötet címében megfogalmazott jelenségthalmaz összetettségét.

* * *

A kötet előzményét a 2018 áprilisában a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán tartott színházstudományi konferencia képezi, amelyen 38 előadás hangzott el a tanácskozás középpontjába állított színházi politika # politikai színház témakörből. Könyvünk ezen előadásokból válogat, mely előadás-szövegeket a szerzők esetenként kibővítettek és tanulmánytá dolgoztak át.

Antal Klaudia – Pandur Petra – P. Müller Péter